

DR. BEREZCKI SÁNDOR

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Szeged

Karikó Sándor: A társadalmi – politikai megalkuvás

A magyar politikai-filozófiai irodalom és történelem egyik jelentős könyve jelent meg 1995-ben. Szerzője a Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Társadalomelméleti Tanszékének főiskolai tanára, aki e témából szerezte meg kandidátusi fokozatát. Kandidátusi dolgozata és e könyv is azt bizonyítja, hogy többéves kutatómunkával e problémakör kiemelkedő szakemberévé vált. Mindössze egyetlen fogalmat, a konformizmus fogalmát veszi nagyon alapos vizsgálat alá, mégis a politikai-filozófiai gondolkodás nagy összefüggéseire és mélységeire mutat rá. Így vonja be vizsgálataiba a politikát, a filozófiát, – s ezen belül természetesen leginkább az etikát –, a szociológiát, a pedagógiát, a szociálpszichológiát, a szépirodalmat. Kevés olyan társadalomtudományi fogalom van, amelyet ennyire kiterjedt kapcsolatrendszerében vizsgáltak volna. S ez a megközelítés már önmagában is elárulja a szerző tudományos igényességét, felelősségérzetét, magasfokú szakmai felkészültségét. S ezekhez járul hozzá a mű élvezetes, olvasmányos stílusa, amely mindvégig biztosítja az érdeklődést.

A könyv címét olvasva, sokakban talán ellenérzést kelt a „társadalmi-politikai” jelző. Szeretném azonban jelezni, hogy itt lényegesen többről van szó, mint csak politikai problémákat tárgyaló műről. Emberismeretre, önismeretre is tanít, sok és sokakban nem tisztázott érzést, gondolkodást, emberi magatartást és viselkedést tudatosít.

Már a könyv szerkezeti felépítése is felkelti az érdeklődést. *A bevezetésben* a szerző izgalmas és egyben a leglényegesebb kérdést veti fel a konformizmussal kapcsolatban: „Társadalmi átok-e a konformizmus?”. Könyvében mindvégig e kérdésre keresi a választ anélkül, hogy a sokoldalú vizsgálódás után kötelezően elfogadható választ adna rá.

A könyv *első részében* a konformizmus terminológiai problémáit bontja ki a szerző. Érdekes és szükséges e fejezetben belül az egyes alfejezetek címét is a szerző megfogalmazásában közölni, hogy lássuk, milyen érdekesen és élvezetesen lehet egy tudományos fogalmat megközelíteni. A konformizmus fogalmát természetesen először a politika oldaláról elemzi: „Történeti visszapillantás: a konformizmus polgári erény, melynek szabadság az ára.” Kiindulva a fogalomból (conformare=alkalmazkodni), sorra veszi e kérdéssel foglalkozó szakirodalom megállapításait, állásfoglalásait. A szociológiai megközelítést: „A szociológia képlete: a konformitás mint társadalmi karakter a névtelen hatalom mechanizmusa,” címmel mutatja be. Itt is a hazai és a külföldi szakirodalom különböző felfogásait ütközteti, hogy a konformizmus, az alkalmazkodás a társadalom általános, szükségszerű jelensége-e, élettvénye-e, vagy sem. A konformizmus szociálpszichológiai kérdését ilyen címmel – nagyon találóan! – tárgyalja. „A konformitás mint társadalmi uniformitás; az illedelmes állampolgár taktikája avagy az engedetlen állampolgár tönkretétele.” A következő két tudománynak, az etikának és a pedagógiának problémamegfejtését és szembenállását a konformizmus terén ezzel a címmel olvashatjuk: „Étika kontra pedagógia? A „jól megalakult” személyiség mint az erkölcsi élet füllesztő feslettsége, avagy az eltűzött nevelés következményeként „előálló” alkalmazkodó diák.” Fontosnak látja a szerző, hogy a konformizmust a szépirodalom szempontjából is bemutassa: „Szépirodalmi mérleg; a nyárspolgári rend és biztonság ára az agy és a szellem átgyúrása.” Jól megválogatott irodalmi példákkal illusztrálja, hogy a Bibliában, a regényekben, drámákban hogyan is ábrázolják a konformista embert. Az első rész utolsó alfejezetében „Definíció, avagy a kérdések pontosabb megfogalmazása” címmel tömören összegezi a konformizmus fogalmának lényegi elemeit. A sokféle megközelítésben öt definíció típusát különböztet meg: 1). A konformizmus olyan

alkalmazkodás, amely mind a társadalom működése, mind pedig az egyén létezése szempontjából nélkülözhetetlen. 2). A konformizmus olyan alkalmazkodás, melynek eredményeként mindkét fél, azaz a társadalom és az egyén is jól jár. 3). A konformizmus az egyén elvtelen, szilárd meggyőződés nélküli, megalkuvó magatartása. 4). A konformizmus az adott társadalmi, politikai rendhez való igazodás, behódolás. 5). Kétféle konformizmus van: egy negatív és egy semleges értékű. A szerző e felfogások értelmezése után megfogalmazza saját nézetét is: „A konformizmus értelmezésem szerint a mindenkorai társadalmi-politikai struktúrákhoz (viszonyokhoz, értékekhez, gondolkodásmódhoz) való megalkuvó alkalmazkodás.”

A könyv *második részében* a szerző a konformizmus történeti gyökereit vizsgálja. A következő problémakörön halad végig: a konformizmus mint társadalmi erejű s hatású jelenség; a klaszszikus kapitalizmus: a jó vélemény és alkalmazkodás szabadpiaci árfolyama; a modern kapitalizmus konformizmusa: mindenki a másik, senki sem önmaga; konformizmus a volt szocializmusban. Az orosz minta mutációja: az impotens konformizmus; Sztalinista korszak; Kádár korszak; Posztsztalinizmus.

A könyv *befejező fejezetében* a szerző összegezés helyett az alapkérdéseket tisztázza. Ilyen alapkérdéseknek tekinti, hogy a különböző felfogások, értelmezések egyazon jelenség különböző oldalait tükrözik-e csupán, vagy már gyökerében eltérő tartalmakról, képződményekről beszélnek-e? Felhívja a figyelmet, hogy e fogalom-elkülönítésben nem indokolt egybemosni az általában vett alkalmazkodás és a konformizmus jelenségét, a pálfordulás és a konformizmus fogalmát. Második alapkérdésnek azt tekinti a szerző, hogy a konformizmus az emberi (gyarló) természet örök sajátossága, vagy meghatározott társadalmi erők, történeti folyamatok eredménye? S végül harmadik alapkérdésként veti fel, hogy milyen mértékben és értelemben beszélhetünk az ifjúság konformizmusáról? A szerző véleménye szerint ezekre az alapkérdésekre a konformizmussal foglalkozó egyik szaktudomány sem adott megnyugtató, véglegesen lezárt s minden szempontból elfogadható feleletet. Ezért egyet lehet érteni a szerzővel: „A konformizmus társadalmi-politikai feltételeit ma vizsgálni érdekesítő s bizonyára meglepő eredményeket hozó munkái. Azt egyszerűen nem engedhetjük meg, hogy nem vizsgáljuk a konformizmust.” A könyv szerzőjének egyik nagy érdeme éppen az, hogy nemcsak biztos szakmai felkészültséggel próbálja tisztázni a konformizmus fogalmát, hanem az is, hogy felkelti az érdeklődést e kérdéssel való alaposabb foglalkozásra.

Elolvasva és gondolkozva a könyvben felvetett – a mindennapi életünkhöz is szorosan kapcsolódó izgalmas – problémákon, két észrevétel szeretnék tenni. Az egyik a konformizmus fogalmának interdiszciplináris megközelítése. Kétségtelen, hogy több tudomány által vizsgált fogalomról van szó. Anélkül, hogy választ tudnék adni a szerző ama kérdésére, hogy ez a fogalom tudományonként eltérően más tartalmat jelent-e, vagy pedig ugyanannak a tartalomnak más értelmezését, mégis – csatlakozva a szerző konformizmus-értelmezéséhez – a konformizmus fogalma a politikai-filozófia fogalma. Minden tudomány más fogalomrendszerrel dolgozik. Ha a szociológia a személyiség társadalomba való beilleszkedését szocializációnak nevezi, ez nem azonosítható a konformizmussal, bár előfordulhatnak benne konformista megnyilatkozások. Ugyanígy más a tartalma a pszichológia, a szociálpszichológia, a pedagógia által használt alkalmazkodásnak is, jóllehet ebben a fogalomban is helyet kaphat a konformizmus. Más a megalkuvás, és más az alkalmazkodás. A fogalnak értelmezése és használata miatt – azt hiszem – helyes lenne a konformizmust –, ahogyan a szerző is teszi – a politikai-filozófia kizárólagos fogalmaként használni, beleértve annak összetett jellegét. Talán a könyv címében is egyértelműbben lehetett volna használni a társadalmi-politikai megalkuvás helyett a társadalmi-politikai konformizmust.

A *másik* észrevételem a szerző által is felvetett probléma: társadalmi, pedagógiai szempontból társadalmi átok-e a konformizmus? Milyenné neveljük az embereket, a fiatalokat? Konformistáknak vagy nonkonformistáknak? S van-e erkölcsi mérték és érték, hogy milyen mértékig? Az emberiség története számtalan példát tud felmutatni *abban a vonatkozásban*, hogy egyes nemzetek sorsára mennyire döntő jelentőségű volt az, hogy konformista vagy nonkonformista módon politizáltak-e vezetői. Ugyanígy az egyes emberek életét is döntően befolyásolja, hogy mikor „kifizetődő” a konformista, vagy éppen ellenkezőleg a nonkonformista magatartás. Egy diákori emlékem idéződik fel ezzel összefüggésben. 1945-ben tanítóképzős növendékként érdek-

lődve hallgattuk a háborút veszített Németországból hazatért német tanárunkat. Friss élményekkel eltöltve beszélt katonai emlékeiről, hadifogságáról, Németország életéről. S a maga szelíd ironiájával megjegyezte: „A német emberek azt mondják: nem lesz itt ezután sem semmi baj. Eddig voltunk „Gauleiterek, ezután majd leszünk *Gommunisták*.” (A Gauleiterek a fasiszta pártban körzetvezetők voltak.) Jót nevetünk a szójátékon, nem is sejtve, hogy ezt a társadalmi-politikai jelenséget később konformizmusnak fogják nevezni. S főleg nem gondoltam, hogy erről a kérdésről egyik kedves fiatal kollégám fog majd érdekes könyvet írni.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1995. 195. l.

LÉVAY BOTOND

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Debrecen

Legyen segédkönyv!

A JÓ ÓSÖK, ÉGI KIRÁLYOK CÍMŰ MONDAGYŰJTEMÉNYRŐL

Régi igényt teljesített a *Móra Könyvkiadó*, amikor a fenti címen gazdag válogatást jelentett meg történelmünk mondavilágából. Hiszen irodalmunk jeles prózaírói nem csupán nemzeti elkötelezettségük révén kívánták minduntalan felidézni a magyar múlt tragikusan felemelő eseményeit a mondák, regék, mesék megismertetésével, de formálni is akarták az új generáció szellemi-érzelmi arculatát. Így nem csoda, ha olyan sokáig várni kellett egy olyan mondagyűjteményre, amely kifejezetten azért készült a kisiskolásoknak, hogy ébressze-alapozza-formálja a legifjabb nemzedék nemzeti identitását. Hogy ráébredjen egyszer a kisgyerek, honnan s miért jött a magyarság, mi tartotta életben ezer évig itt e hazában; miért kellett harcainkat élet-halálra vívni; egyáltalán mi joga van egy népnek itt az élethez, a hazához. Nem kell szégyellni dicsoúságot, tragikus, felemelő, eseményekben, harcokban, csodákban, megigazulásokban, elesettségben is reménnyel bővelkedő korszakainkat.

Bizony, mi felnőttek nagyon leszoktunk a hitről, megfeledkeztünk Istenről. Pedig ezeknek a mondáknak javarésze valaha a megindító hitet táplálta a régi korok gyerekeiben; ezer évig nemesítette a lelket, edzette a testet. Mindez olyan természetes volt, mint egy falat igazi falusi kenyér. Az újabb tankönyvi átdolgozások során a mondákból is kiszűrték – nem véletlenül – a keresztény üzenetet. Van kiút, isteni szózat, csodás fordulat sokszor egy nemzet életében, csak nagyon kell figyelni, nemcsak a történelmi személyiségeknek (akik általában nem is tudják, hogy azok), bárki felfedezheti életében a különös, lélekemelő erőt. De az sem elhanyagolható világsoda e mondákban, hogy ez a nép annyi kudarc, vesztőhely ellenére mindig képes volt talpra állni, túlélt minden kényszert, béklyót.

A nemes mondahagyományunkat reprezentáló kötet válogatása, szerkesztése *Gaszner Ferencné* érdeme, aki a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképzőben a gyermek- és ifjúsági irodalmat oktatja. Lelkiismeretesen, filológiai érzékenységgel szemelgette nemzeti kincsünkbl a kicsinyek számára a magyar történelem dicső korszakaihoz kapcsolódó mondákat, történeteket a honalapítástól az 1848-as szabadságharc bukásáig. Benedek Elek háromkötetes gyűjteménye, a Magyar mese- és mondavilág, Mikszáth Kálmán Magyar várak regéi, valamint Móra Ferenc Titulász bankója éppúgy szerepel a forrásművek között, mint Gaál Mózes, Krúdy Gyula, Lengyel Dénes, Lipták Gábor egy-egy kötete. Ezen írások legtöbb témájával a kisiskolás aztán serdülőkorban ismét találkozik halhatatlan klasszikusaink középkorai tananyagában; az egyes mondaköröket zseniálisan feldolgozó Arany-balladákban vagy a história élményszerűsítése példájául az Egri csillagokban, a történelmi, irodalomtörténeti tankönyvek lapjain. Így nyomon követheti a gyerek tudatának nyiladozásától, miképpen válik a mondai anyag műalkotássá, az